

მთავარეპისკოპოსი
ანანია ჯაფარიძე

**პეტრე იბერი
მართლმადიდებელი
ეპისკოპოსი**

პეტრე იბერს ძველ საქართველოში უწოდებდნენ „სიქადულს, მნათობს და ბრწეინვალებას ქართველთა ერისასა“. იგი ანგელოზთა ხარებით, „ვითარცა დიდი წინამორბედი“ მისცემია თავის კეთილმორწმუნე მშობლებს. მემატრიანეს სიტყვით, პეტრე იბერსა და იოანე ღაზს იერუსალიმისაკენ „წინ უძღოდათ სვეტი ნათლისაჲ“. პეტრე იბერის მართლმადიდებლობაში ეჭვი შეეპარათ მხოლოდ XVIII საუკუნეში, და ამის მიზეზი უფრო პოლიტიკური ურთიერთქიში იყო სხვადასხვა დასს შორის, ვიდრე სარწმუნოებრივი. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე თავის ნაშრომში „პეტრე იბერი მართლმადიდებელი ეპისკოპოსი“ ეხება აღნიშნულ და სხვა საინტერესო საკითხებს, რომელნიც პარაგრაფების სახითაა გამოყოფილი, ესენია: „ქართველთა სამონასტრო ცხოვრების სათავეებთან IV-V სს.“, „პირველი ქართველი მთარგმნელები“, „იოანე ღაზი ქართული სამწერლო ენის სათავეებთან“, „პეტრე იბერის ბიოგრაფები“, „მონოფიზიტობის გაძლიერება XVII-XVIII საუკუნეებში და პეტრე იბერის ხსენების გაუქმება“.

წიგნი განკუთვნილია მკითხველთა ფართო წრისათვის.

ქართული საომრისტიკო ცნობების სათავისებო (IV-V საუკუნეები)

ფილა ნინო და პეტრე იბერი

IV-V საუკუნეები განსაკუთრებული მნიშვნელობის ხანაა ზოგადქართული კულტურის ისტორიისათვის. ამ დროს ჩამოყალიბდა საეკლესიო-ლიტურგიკული და სალიტერატურო ენა. ითარგმნა წმიდა წერილი. IV-V საუკუნეები არის ქართული კულტურის ოქროს ხანა, საფუძველი, რომელზე დაყრდნობითაც ქართულმა ცივილიზაციამ საუკუნეთა მანძილზე მიაღწია თავის შედეგებს.

თავდაპირველად ღვთისმსახურება საქართველოში, როგორც სხვა ქვეყნებში, ჩანს, ბერძნულად აღესრულებოდა, ამ დროს მთარგმნელები წმიდა წერილის ნაწყვეტებს ხალხს ზეპირად უთარგმნიდნენ. მაგრამ იმისათვის, რათა ქრისტიანობას დაეპყრო ხალხის სული და გული, აუცილებელი იყო წმიდა წერილის ქართული დამწერლობით ახმოვანება. ამ პრობლემას, ჩანს, ღრმად შეიმეცნებდა ქართული ეკლესიის იერარქია. ჩამოყალიბდა იდეა იქამდე ქართველ ქურუმთა წრეში არსებული ანბანის დახვეწისა და ახალი საანბანო სისტემის შექმნისა, ქრისტიანობის სამსხურში მისი ჩაყენებისა. ამ იდეით, ჩანს, სამეფო კარიც დაინტერესდა. გულითადი მუშაობის შედეგად, უთუოდ ღვთივგამოცხადებით, რესტავირდა ქართული ანბანი, რომელსაც ამჟამად ხუცური-ასომთავრული ეწოდება. ანბანის ხელახალი გაცოცხლების შემდეგ ქართულ დამწერლობას ქართველი ხალხი, ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე, იყენებს ვითარცა უმთავრეს იარაღს თავისი კულტურისა და თვითშემეცნების დასაცავად. დამწერლობის გაცოცხლებასთან ერთად საქართველოში განვითარდა წერილობითი, თარგმნილი და ორიგინალური ლიტერატურა, ჩამოყალიბდა ქართული სალიტერატურო ენა. ყველასათვის ცნობილია, რომ IV-V საუკუნეების ქართული სალიტერატურო ენა, დღესაც კი, ათასხუთასი წლის შემდეგ ადვილად გასაგებია არა მხოლოდ მომზადებული მკითხველისათვის, არამედ სკოლის მოსწავლეებისათვისაც კი.

ვინ ხელმძღვანელობდა მთარგმნელობით მუშაობას, ვინ იყვნენ პირველი ქართველი მთარგმნელები, რა გარემოებამ შეუწყო ხელი IV-V საუკუნეებში ქრისტიანული მოშურნეობის, სულისკვეთების, აღტკინების ატმოსფეროს შექმნას, რომლის გარეშეც არ იშვებოდა ქართული კულტურის ოქროს საუკუნეები?

საზოგადოდ ჩვენთვის გაცნობით უფრო ცნობილია მთარგმნელთა მეორე - X-XI საუკუნეებში მოღვაწე თაობის ვინაობა, ვიდრე პირველი - IV-V საუკუნეებისა.

აღსანიშნავია, რომ IV-V საუკუნეების საქართველოს ხელმწიფის კარი და ეკლესია ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეებში აარსებდნენ ღარიბთა თავშესაფრებს, ობოლთა სახლებს, საავადმყოფოებს, საქველმოქმედო დაწესებულებებს, როგორც ამას მიუთითებენ წყაროები, რომელთაც ქვემოთ განვიხილავთ. ხალხში ნერგავდნენ ქრისტიანულ ზნეობას. აკრძალეს ახლო ნათესავთა ქორწინება, ღოთობა, გარყვნილება, კაცისკვლა. ამ დროს საფუძველი ეცლება მონათმფლობელობას და თანდათან ინერგება პატრონყმობა, რაც პატრონსა და ყმას შორის სიყვარულს, სიტკბოებით ურთიერთმოპყრობას გულისხმობდა, ყოველივე ამის საფუძველი უნდა ყოფილიყო ჩვენში ქრისტიანობასთან ერთად შემოსული მონაზვნური სულისკვეთება, ესაა ჩვენი განხილვის თემა.

მეოთხე საუკუნეში მონაზვნობა ძალზე გავრცელდა რომის იმპერიაში. ამის მიზეზად მიიჩნევა ის, რომ სახელმწიფოს გაქრისტიანების შედეგად (მილანის ედიქტის შემდეგ) ეკლესია გაივსო ყოფილი წარმართებით, რამაც შეცვალა რელიგიურ-ზნეობრივი ცხოვრება მორწმუნეებისა. ადამიანები, რომელთაც სურდათ თავიანთ ცხოვრებაში გაეტარებინათ მაღალი სახარებისეული იდეალები წყვეტდნენ კავშირს ქვეყანასთან, და მიდიოდნენ განდევნილებად უდაბნოსა და დაუსახლებელ ადგილებში.

საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოცხადებისა და ხალხის მოქცევის შემდეგ, წყაროთა ცნობით, მონაზნობა წარმოადგენდა ზნეობრიობის საყრდენ უძლიერეს ძალას, ღვთის მაღლისაკენ ხალხის მომაქცეველს.

იყო თუ არა ცნობილი საქართველოში მონაზვნობა IV-V საუკუნეებში, შეეძლო თუ არა მას რაიმე გავლენა ჰქონოდა მთელ ხალხზე, ჰქონდათ თუ არა ქართველებს IV-V საუკუნეებში მონასტრები?

კეკელიძის აზრით, საქართველოში სამონასტრო ცხოვრება იწყება „ათცამეტ ასურელ მამათა მოსვლის შემდეგ VI ს. ნახევრიდან. მანამდის ასკეტურად განწყობილი ქართველები საზღვარგარეთ პოულობდნენ თავშესაფარს“ (კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტ. ისტორია, I, გვ. 544). მათ რიცხვში კეკელიძე ასახელებს პეტრე ქართველს (იბერს - 411-491 წწ.) და ევაგრე პონტოელს (346-399). ამ უკანასკნელის ქართული წარმოშობა ბერძნულ და კოპტურ ლიტერატურაშია დამოწმებული (იქვე, გვ. 544).

კეკელიძის აზრი, რომ სამონასტრო ცხოვრება ჩვენში დაიწყო VI ს-დან ამჟამად საყოველთაოდაა გავრცელებული, მაგრამ ზოგიერთი წყაროს ანალიზი იძლევა საფუძველს გამოითქვას თვალსაზრისი, რომ საქართველოში ასკეტურ ცხოვრებას საფუძველი ჩაეყარა უფრო

ადრე, IV საუკუნეში წმიდა ნინოს ქადაგებათა შემდეგ. თვით წმიდა ნინო განეკუთვნებოდა განდევნილ ქალწულთა სამონასტრო თემის წრეს. ეს ჩანს „წმიდა ნინოს ცხოვრების“ უძველესი რედაქციიდან, ამასთანავე, საქართველოში არსებულ ასკეტურ სულისკეთებას IV ს-ში აღწერენ პეტრე იბერიის ბიოგრაფები. ამასთან დაკავშირებით შეიძლება დაისვას ასეთი კითხვა, წმიდა ნინოს ცხოვრების რედაქცია წამდვილად გადმოგვცემს თუ არა IV ს-ის ვითარებას, და წმიდა ნინოს ქადაგებათა დროისათვის იყო თუ არა საერთოდ რომის იმპერიაში გავრცელებული ასკეტური სულისკეთება?

წმიდა ნინოს ცხოვრების ჩვენამდე მოღწეულ რედაქციებს აქამდე აკუთვნებდნენ IX-X საუკუნეებს, მაგრამ მეცნიერებთა დოქტორმა მარინე ჩხარტიშვილმა დამაჯერებლად გაარკვია, რომ იგი IV საუკუნის ძეგლია, ჩაწერილი წმიდა ნინოს მოწაფის მიერ. რაც შეეხება სამონაზვნო სულისკეთებას, იგი სწორედ წმიდა ნინოს დროს ძალზედ იყო გავრცელებული რომის იმპერიაში. სულიერი სრულყოფილების მიზნით ქალები და კაცები ცდილობდნენ აღესრულებინათ წმიდა სახარებისეული ქადაგება: „თუ გსურს რომ სრულყოფილი იყო, წადი გაყიდე შენი ქონება, დაურიგე ღარიბებს, და გექნება საუნჯე ზეცაში, მერე მოდი და მე გამომყევი“ (მათე, 19,21). განსაკუთრებით კი პავლეს გამონათქვამი „უცოლო კაცი უფალზე ზრუნავს, როგორ ასიამოვნოს უფალს... ქალწული უფლისაზე ზრუნავს, რათა სხეულით და სულითაც წმიდა იყოს“ (I კორ, 7, 32-35). უკვე პირველ საუკუნეებშივე დებდნენ ქალწულობის აღთქმას, მაგრამ III საუკუნიდან მან უფრო მასიური ხასიათი მიიღო, ქალწულები, რომელნიც წინა საუკუნეებში თავიანთ ოჯახებში ცხოვრობდნენ, III საუკუნიდან ცდილობენ დაშორებოდნენ ოჯახს, ქვეყანას და გასულიყვნენ უდაბნოში. მონაზონი სწორედ მარტო მყოფელ, განდევნილს გულისხმობდა. ანტონი დიდი (251-356) პირველი შეუდგა თავის გარშემო უდაბნოში გასულ განდევნილთა შეკრებას. პახომი დიდმა (282-346) ორგანიზაციული სახე მისცა განდევნილთა თემს. პირველი ქალთა მონასტერიც პახომი დიდს დაუარსებია თავისი დის მარიასათვის, მაგრამ არსებობს ცნობა სირიელი მწერლის აფრაატისა, რომ იქამდეც არსებობდა განდევნილ ქალწულთა (ქალთა და კაცთა) ძმური კავშირები ანუ თემები. რომლის წევრებსაც დადებული ჰქონდათ უქორწინებლობის აღთქმა. სწორედ ასეთი თემის წევრი უნდა ყოფილიყო წმიდა ნინო. მემბტიანე ქალწულთა ამ კავშირს - მონასტერს უწოდებს და ზუსტად გადმოგვცემს IV საუკუნის მსოფლიო ეკლესიაში არსებულ ვითარებას. იმ ქალწულ განდევნილთა თემში, რომელთაც უქორწინებლობის აღთქმა ჰქონდათ

დადებული და ეკუთვნოდა წმიდა ნინო, იყო 52 ქალწულზე მეტი. ისინი ასე აფასებდნენ თავიანთ მდგომარეობას - „ღირსი ქებისა მარტოებით ცხოვრება“. მემატიანე წერს ე.წ.რიფსიმიან ქალწულთა შესახებ: „მოიხსენეს მათ უბიწო იგი აღთქმა და ღირსი ქებისა მარტოებით ცხოვრება, რომელსა იგი იყვნეს განსწავლულ... ერთობით განზრახვითა დაუტყვეს ქვეყანა იგი ფარულად ორმოცდათორმეტმან სულმან“ (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 82). წმიდა ნინო აღიზარდა ასკეტთა ოჯახში, მამა მისი ზაბულონი განდევილთა წრეს ეკუთვნოდა, განშორდა ცოლს „და წავიდა წიად იორდანესა, კაცთა მათ თანა ველურთა“ (ქ.ც., I, გვ. 77). ე.ი. უდაბნოში, მანამდე კი თავისი ქონება გლახაკებს დაურიგა, ასევე განშორდა ოჯახს დედა წმ. ნინოსი - სუსანა, იგი დადგა „მსახურად გლახაკთა დედათა და უძღურთა“ (იქვე, გვ. 77). თვითონ წმიდა ნინოც 12 წლისა განშორდა ოჯახს და დედამისის მსგავსად „ემსახურებოდა“ სხვებს, კერძოდ, „წმიდა ნინო მსახურობდა ნიაფორსა“ (იქვე, 77).

შემდეგ იგი, როგორც აღვნიშნეთ, რომში შეუერთდა აღთქმადებულ ქალწულთა წრეს. მან „იპოვნა რიფსიმიე და დედამძუქე მისი გაიანე მონასტერსა შინა ქალწულთა, რომელთა ქრისტეს აღსარებისათვის სუროდა და ელოდეს იერუსალიმით ნათლისღებასა“ (ქ.ც., I, გვ. 80). ამ ქალწულთა მონასტერში წმიდა ნინომ ორი წელი დაჰყო. ქალწულებმა „ხელსა ქუეშე წმიდისა ნინოსა ნათელ იღეს“ (იქვე, გვ. 81).

როგორც მოტანილი მასალიდან ჩანს, საქართველოში მონაზვნობის პირველი მქადაგებელი წმიდა ნინო იყო. სომხეთში შეღებულ რიფსიმიან ქალწულთა წამების შემდეგ (300 წელს), წმიდა ნინო, ვახტანგ გიორგიძის აზრით, 303 წელს შემოვიდა საქართველოში. მის ქადაგებას არა მხოლოდ მოუქცევია ქართველი ხალხი. არამედ ჩაუნერგავს ასკეტური სულისკვეთებაც. ეს კარგად ჩანს პეტრე იბერიის ბიოგრაფიიდან. როგორც პეტრე იბერიის ბიოგრაფები ამტკიცებენ, ისინი პეტრეს მოწაფეები, თვითმხილველნი და ყურთმსმენელნი იყვნენ. ამიტომაც ისინი, მიუხედავად თავიანთი სარწმუნოებრივი ორიენტაციისა, სინამდვილით აღწერენ პეტრეს სიყმაწვილისას საქართველოში არსებულ სარწმუნოებრივ ვითარებას.

თუ როგორი ასკეტური სული დანერგა წმიდა ნინომ საქართველოში ჩანს იქიდან, რომ IV საუკუნეშივე პაპა პეტრე იბერიისა, ბაკური დიდი, მისი მეუღლე დუხტია თავიანთი მეფობის დროს მონაზვნურ (ასკეტურ) ცხოვრებას ეწეოდნენ. ერთმანეთში დადეს შეთანხმება ხორციელი კავშირის უარყოფისა რამდენიმე შვილის გაჩენის შემდეგ (გეორგიიკა, II, 1965, გვ. 250). ბაკურ მეფეს იოანე

რუფუსის (პეტრეს ბიოგრაფის) თხზულების ასურულ ენაზე მთარგმნელი „ქართველთა პირველ ქრისტიან მეფეს“ უწოდებს, ბაკური ზემდიწევნით მარხულობდა, ღოცულობდა და გასცემდა მოწყალებას. სასახლიდან თავისი ხელით მიჰქონდა კალათებით საჭმელი ღარიბთა თავშესაფარში, თავისი ხელით აჭმევდა მათ. მისმა მეუღლემ, დედოფალმა, ჩიცვა ბაღისაგან დამზადებული სამოსი, გაყიდა ოქროს ნივთები და ღარიბებს დაურიგა. პეტრეს მამის ბოზმარიოსის თანამედროვე არსილიოსი ქალწულობის აღთქმის დაცვას ცდილობდა (გეორგიკა, II, გვ. 251). პეტრეს აღმზრდელი „ძუძო ისეთი წმიდა იყო, რომ ღამით დგებოდა და ქართულად ღოცულობდა, ისე ტიროდა, რომ ნეტარ პეტრეს ცრემლებით ასველებდა“. პეტრეს დედა, დაქვრივების შემდეგ, ქალაქიდან გავიდა, სოფლად ცხოვრობდა ასკეტურად, გზაჯვარედინზე აგებდა უცხოთა თავშესაფრებს, საავადმყოფოებს, მან ჩიცვა „მონაზონის კაბა“ (გეორგიკა, II, გვ. 251).

როგორც აქედან ჩანს საქართველოში IV საუკუნის II ნახევარშივე გამჯდარი იყო ასკეტური სული, როგორც მემატიანე ამბობს „ასკეტობა და ნაზარეველობა“, „ნაზარეველობაში“ - მონაზვნობა იგულისხმებოდა. ეს იყო „მოციქულის სიტყვით რომ ვთქვათ - „წვადება, გაჭირვება, შვევიწროება, დევნულობა, მარხულობა, ღამისთევვა, გვემულობა, წინააღმდეგობასთან ბრძოლა“ (გეორგიკა, II, გვ. 254).

ამ მხრივ საქართველოში არსებული ვითარება არ განსხვავდებოდა რომის იმპერიაში არსებულ ვითარებისაგან. კერძოდ, კონსტანტინოპოლის საიმპერატორო სასახლეში „მთელი ჯაღაბობა ცხოვრობდა როგორც მონასტერში, დროს ატარებდა ღოცვასა და მარხულობაში, ღამით და დღისით მღვდელმსახურებაში, ყველაფერ ამის შემხედვარე ემაწვილი (მომავალი პეტრე იბერი) აინთო ვნებით, რაც სახლიდანვე (ე.ი. საქართველოდან) ჰქონდა მოტანილი, თავისი მშობლებიდან - სიყვარული ღვთისადმი, აღფრთოვანებით და ასკეტურობით. თავის სხეულზე ატარებდა ბაღის სამოსელ ძაძას, გარედან კი ბრწყინვალე სამოსი ეცვა“ (იქვე გვ. 256).

როგორც ვხედავთ არა თუ V საუკუნეში, არამედ IV საუკუნეშიც სული „ნაზარეველობისა“ ანუ მონაზვნობისა საქართველოში ისეთივე სახისა იყო, როგორც მთელ ბიზანტიის იმპერიაში. ამიტომაც ჩვენში არსებობდა პირობები IV და V საუკუნეებში მონასტრების დაარსებისა, ასურელი მამების ჩვენში შემოსვლამდე. ამას მიუთითებს კიდევ ვახტანგ გორგასალის მემატიანე.

ვახტანგ მეფემ V საუკუნის II ნახევარში, თავის ერისთავს, არტავაზს, „უბრძანა, რათა გამონახოს ხეცა მას შინა ადგილი

სამონასტრე და აღაშენოს ეკლესია, და ქმნეს მონასტერად, ვითარცა ეხილნეს მონასტერნი საბერძნეთისანი“ (ქ.ც., I, გვ. 178). „ხოლო არტავაზ აღაშენა ციხე არტანუჯისა და მონასტერი, რომელიც არის ოპიზა და სამნი ეკლესიანი: დაბა მერისა, შინდობისა და ახიზისა“ (იქვე, გვ. 178).

პირველი ქართული მთარგმნელები

სწორედ ეს განწყობილება და სულისკვეთება ედო საფუძვლად აღნიშნულ ხანაში ქართულად წმიდა წერილის გადმოღებას, თარგმნას. ამ მხრივ ჩვენს განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს V ს-ის I ნახევარი. ამ დროს მოღვაწე ქართული მთარგმნელები ასკეტები უნდა ყოფილიყვნენ მსგავსად ევაგრი პონტოელისა და პეტრე იბერიისა. საფიქრებელია, რომ თუ თვითონ პეტრე იბერი არ იყო ერთ-ერთი ხელმძღვანელი ქართველ მთარგმნელთა პირველი პლევადისა, მისი სამეფო ოჯახის კარი მაინც იყო ხელისშემწეობი პირველ ქართველ მთარგმნელთა მოღვაწეობისა. არ არის შემთხვევითი, რომ პეტრე იბერიის წინაპრებისა და თვითონ მისი ახალგაზრდობის სახელი მოხსენებულია დღემდე აღმოჩენილთაგან ქრონოლოგიურად ერთ-ერთ უპირველეს პალესტინის ქართული მონასტრის მოზაიკურ წარწერებში. ამ წარწერაში მოხსენიებული უნდა იყოს აგრეთვე ქართველ მთარგმნელთა პირველი პლევადის ყველაზე გამოჩენილ პირთა სახელებიც. საერთოდ, მწიგნობრობა, წიგნის კითხვა - მონაზონის საქმე იყო. პეტრე მათ მოძღვრავდა: „ვითარცა მტილი მზვარისა (ე.ი. ბაღი) ურწყავი განხმების და უნაყოფო იქმნების, ეგრეთვე გონება მონაზონისაი უნაყოფო არს თვინიერ წიგნის კითხვისა და სმენისა სწავლათა სულიერთა“ (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტ. ძეგლ., II, 1967, გვ. 255).

ბიოგრაფ ზაქარიას ცნობით, რომელიც ქართლიდანვე გაპყლია უცხოეთში მონაზვნად წასულ პეტრეს, პატარა მურვანოსი საქართველოში სამი წლის ასაკიდან „მისცეს სამწიგნობრედ და დაისწავა მან ყოველივე სწავლაი და გულისხმისყოფით აღმოიკითხავენ წმიდათა წერილთა და იწურთინ მარად დღე და ღამე“ (იქვე, გვ. 217).

მურვანოსი დაბადებულია 411 წელს (სხვა მოსაზრებით - 409 წელს), მისი სამი წლის ასაკში ე.ი. 414-415 წლისათვის, ქართულად უკვე არსებობდა წმიდა წერილის თარგმანები, თუ რომელიმე სხვა ენაზე დაწერილ წიგნებს ასწავლიდნენ პატარა მურვანოსს?

პეტრე იბერის მეორე ბიოგრაფი იოანე რუფუსად სახელდებული ავტორი წერს, რომ პეტრეს გამზრდელი ქართულად ლოცულობდა შემდეგი სიტყვებით: „უფალო იესო, ღმერთო ჩემო, ჩემი სიცოცხლის შემქმნელო, შემიბრალე მე“ (გეორგიკა, II, გვ. 251). ქართულად, ცხადია ლოცვები არსებობდა, მაგრამ იყვნენ თუ არა ისინი ჩაწერილნი ქართულადვე? პეტრეს ბიოგრაფები, რომელნიც კარგად იცნობდნენ პეტრეს სიყმაწვილის გარემოს, წერენ, რომ ბერძნული და ასურული ენები პეტრემ ქართლში არ იცოდა, არამედ ისწავლა კონსტანტინოპოლსა და იერუსალიმში. ეს არაა გასაკვირი, რადგანაც იგი მხოლოდ 12 წლისა გაემგზავრა უცხოეთში. მემატრიანე წერს, პეტრემ კონსტანტინოპოლში „დაისწავლა ენად ბერძნული და სწავლად“ (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, გვ. 224), ხოლო იერუსალიმში „ისწავლა ენად და სწავლად ასურებრივი“ (იქვე, გვ. 224).

მაშასადამე, V ს. ათიან წლებში პატარა პეტრე იბერს საღმრთო წერილს არ ასწავლიდნენ არც ბერძნულ და არც ასურულ ენებზე, ჩანს, უნდა ესწავლა ქართულად. აღსანიშნავია, რომ სომხური ანბანი მხოლოდ 406 წელს შექმნა მესროპ მაშტოცმა. როგორც პეტრე იბერის ბიოგრაფიიდან შეიძლება გავიგოთ, წმიდა წერილის რაღაც ნაწილი ქართულად იმ დროისათვის უკვე არსებობდა და, ჩანს, ჩაწერილი იყო ქართული ასოებითვე. სწორედ მას კითხულობდა „დღე და ღამ“ 9 წლის მანძილზე (3 წლიდან 12 წლამდე) პატარა პეტრე საქართველოში. როგორც ითქვა, ამიტომაც არაა შემთხვევითი, რომ მის მიერ აშენებულ მონასტერში აღმოჩნდა ქართული წარწერები, ერთ-ერთი უძველესი დღემდე ცნობილ წარწერათა შორის. ამ წარწერებში ნახსენები არიან ანტონი, აბაი და იოსია. ისინი შესაძლებელია იყვნენ წმიდა წერილის პირველმთარგმნელთა პლეადის წევრები. ამ მოსაზრების გამოთქმის უფლებას გვაძლევს შემდეგი გარემოება, საქართველოს პატრიარქი კალისტრატე ცინცაძე იკვლევდა პირველქართველ მთარგმნელთა ვინაობას და იგი არქეოლოგთა მიერ პალესტინის ქართული წარწერების აღმოჩენამდე თითქმის ნახევარი საუკუნით ადრე წერდა: „პეტრე მაიუმელის მიერ აგებულ მონასტერში უნდა მიეღოთ თავშესაფარი პირველ ქართველ მთარგმნელებს სამშობლოს გარეთ - სტეფანესა და დავითს... ამავე მონასტერში უნდა ეცხოვრათ და ემოღვაწათ სხვა მთარგმნელებს ანტონსა და საბას, რომელთა სახელებიც მოიხსენიება წმ. გიორგი მთაწმიდელის პირადად მცნობის, ეფრემ კირიღეს ძის ჩანაწერში (Gfktcnbycrbb c, jhybr, X, c = 181)“ (სადვითისმეტყველო კრებული, №1, 1991, გვ. 176).

მაშასადამე, ძველი ქართული საზოგადოებისათვის ცნობილი იყო პირველ ქართველ მთარგმნელთა სახელები, ესენი იყვნენ: დავით, სტეფანე, ანტონი და საბა. პალესტინის ქართულ წარწერებში იხსენიებიან: ანტონი, აბაი და იოსია. მიიჩნევა, რომ აბა ანტონი იყო აბატი ანუ წინამძღვარი. თუმცა შესაძლოა აქ იყო ორი კაცის სახელი ანტონი და აბა, მესამე კი არის იოსია. მათ მონასტრის იატაკს დაგებისათვის უზრუნიათ, თუმცა კი ძველი ქართული ცნობებით, ისინი მთარგმნელები ყოფილან. მაშასადამე, შეიძლება გამოითქვას ვარაუდი, რომ პალესტინის ქართველთა მონასტრის წარწერებმა შემოგვინახა ერთ-ერთი პირველი მთარგმნელების სახელები - ანტონისა და აბაისა, ანუ იგივე საბასი („აბაი“ - ძველებური სახელია, რომლისგანაც არის ნაწარმოები გვარი აბაიშვილი და სხვა გვარები).

ცხადია, IV-V საუკუნეებში უნდა ეღვაწა მთარგმნელთა არა ერთ, არამედ რამდენიმე თაობას, ის თარგმანები, რომლითაც სწავლობდა პეტრე იბერი სიჭაბუკის წლებში, ალბათ ვეღარ აკმაყოფილებდა გაზრდილ მოთხოვნილებებს, ყოველ შემთხვევაში, კეკელიძის თანახმად, 476-483 წლებისათვის, როცა ქართულად დაიწერა წმ. შუშანიკის მარტვილობა „საღმრთო წერილი უკვე კარგა ხანი თარგმნილი იყო ქართულად“ (კეკელიძე, I, გვ. 90). ეს თარგმნა, მისი აზრით, საქართველოში მიმდინარეობდა, მაგრამ იერუსალიმს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. კ. კალისტრატეს სიტყვით, ძველი ქართული ტრადიცია, პირველ ქართველ მთარგმნელთა სამოდვაწეო არედ საქართველოს გარდა მიიჩნევა იერუსალიმს.

იოანე ლაზი - ქართული საეჭიროლო ენის სათავეებთან

ქართული საეკლესიო ისტორიოგრაფია პეტრე იბერს აკავშირებდა ქართველ მთარგმნელობით სკოლასთან. ამ სკოლის წევრი უნდა ყოფილიყო პეტრეს მოძღვარი და აღმზრდელი, განუყრელი მეგობარი იოანე ლაზი. ს.ყაუხჩიშვილის თვალსაზრისით, იოანე ლაზი იყო კოლხეთის ცნობილი რიტორიკული სკოლის წარმომადგენელი, რამდენიმე ათეული წლით პეტრე იბერზე უფროსი. იოანე ლაზი ქართულ საეკლესიო საღვთისმეტყველო ანბანის ფუძისმდებელთა და მთარგმნელთა წრის აქტიურ წევრად უნდა ვიგულისხმოთ, საერთოდ, V საუკუნის I ნახევრის ქართული მთარგმნელობითი სკოლის მეთაურად თუ არა ლიდერად მაინც მიანდა პეტრე იბერი ძველქართულ ისტორიოგრაფიას. მით უმეტეს, მისი მოძღვარი და აღმზრდელი იოანე ლაზი ამ წრეს განეკუთვნებოდა. ს.ყაუხჩიშვილი

მათ აგებულად მიიჩნევენ პალესტინის იმ ქართულ მონასტერს, სადაც აღმოჩნდა უძველესი ქართული წარწერები. იოანე ლაზის და პეტრი იბერიის, საერთოდ, დასავლელ და აღმოსავლელ ქართველთა აქტიურ ურთიერთთანამშრომლობის შედეგად უნდა ჩამოყალიბებულიყო ის საოცარი ძველი ქართული სალიტერატურო ენა, რომელიც მოიცავდა სრულიად საქართველოში არსებულ დიალექტებს და იქვემდებარებდა მათ. როგორც ცნობილია, საქართველოში საეკლესიო, ღვთისმსახურების, სალიტერატურო და კულტურის ენას წარმოადგენდა მხოლოდ ძველქართული ენა. საქართველოში არასოდეს შექმნილა რაიმე თხზულება ანდა უბრალო წარწერაც კი, რომელიმე დიალექტზე ანდა რომელიმე კუთხურ ენაზე. ასეთი ენები და დიალექტები კი ძველ დროს ალბათ მრავლად უნდა ყოფილიყო. მაგრამ საქართველოში არსებული ენები და დიალექტები იმ დროისათვის, 1500 წლის წინ, ერთმანეთთან ძალზე ახლოს უნდა ყოფილიყვნენ და ერთმანეთისაგან ნაკლები განსხვავება უნდა ჰქონოდათ, ვიდრე მათ ახლა აქვთ. როგორც ცნობილია, ერთ დროს ქართული, მეგრული და სვანური ენები ერთ ენობრივ მთლიანობას ქმნიდნენ, მხოლოდ შემდგომ, ათასწლეულთა მანძილზე დაშორდნენ ისინი ერთმანეთს. ფარნავაზის მიერ ერთიანი, დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი სახელმწიფოს წარმოშობის, მოციქულთა ქადაგებათა და ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბების დროს, ჩანს, მთელ საქართველოში ჯერ კიდევ ესმოდათ ის ერთიანი ენა, რომელიც საფუძვლად დასდებია ღვთისმსახურებას. ივანე ჯავახიშვილ წერს, რომ ამ სალიტერატურო ენის შემუშავებაში მონაწილეობა მიუღია დასავლეთ საქართველოს ქართველობას, რომლის რეალურ წარმომადგენლადაც იოანე ლაზი უნდა ვიგულისხმოთ. მეცნიერი წერდა - „ქართველ ერს თავის მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი და სამწერლო ენაც ჰქონდა და აბაღია დღესაც, რომელიც მეგრელებისა და სვანებისთვისაც ერთადერთი სამწერლო და კულტურის ენა იყო და არის დღესაც, რომლის შექმნა-შემუშავებაშიც მეგრელებსა და სვანებსაც თავიანთი წვლილი აქვთ შეტანილი“ (ივ. ჯავახიშვილი, ტ. I, 1979, გვ. 154).

კიდევ უფრო მეტი, ჯერ კიდევ წარმართობის დროს, ე.ი. IV საუკუნემდე ყველა ქართულ ტომთათვის, მათ შორის, სამეგრელოსა და სვანეთშიც კულტმსახურების ენა იყო ქართული ენა. ივანე ჯავახიშვილი წერს: „ცხადია ხდება, რომ არამცთუ საზოგადოდ ყველა ქართველ ტომთათვის. მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვის საერთო წარმართობა არსებობდა, არამედ წარმართობის საერთო ტერმინოლოგიაც, საერთო ენაც ქართული ჰქონდა“ (იქვე, გვ. 154). რა იყო ამის მიზეზი?“ როგორც აღინიშნა, პროტოქართველური თანდათან

დაიშალა, ჯერ მას, როგორც ფიქრობენ, გამოეყო სვანური ენა, ერთი ენის ადგილას მიღებული იქნა ორი ენა: ესენი იყვნენ ე.წ. ზან-ქართული ენა და სვანური ენა. ზან ქართული ენა შემდგომ დაიშალა ასევე ორ ენად - მეგრულ და ქართულ ენებად. ამ ერთობის დაშლის დასაწყისად მიიჩნევა ქრისტეშობამდე VIII საუკუნე (საქ. ისტ. ნარკვევი, I, გვ. 338).

თითქმის ამავე ხანაში, ქრისტეშობამდე IV-III საუკუნეებში ჩამოყალიბდა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი ფარნავაზის სახელმწიფო. ფარნავაზის რეფორმათა შედეგად ამ სახელმწიფოში სხვა ენები „არ იზრახებოდა, თვინიერ ქართულისა ენისა“. იმ დროინდელი ქართული ენა უნდა ყოფილიყო ჯერ კიდევ თითქმის დაუშლელი ე.წ. „ზან-ქართული“ ენა. ჩანს, ეს ენა დაედო საფუძვლად ძველ ქართულ წარმართულ კულტმსახურებას, შემდეგ კი ქართულ საქრისტიანო ღვთისმსახურებას, საბოლოოდ კი ძველ ქართულ სალიტერატურო ენას. ძველი ქართული სალიტერატურო ენა ამოზრდილი უნდა ყოფილიყო ე.წ. ზან-ქართული ენიდან. მაშასადამე, ძველი ქართული სალიტერატურო ენა აღმოცენდა არა ქართის დიალექტის ბაზიდან, არამედ იმ დროისათვის ჯერ კიდევ თითქმის მთლიან, თითქმის დაუშლელ ზან-ქართული ენიდან. ამის გამო იყო, რომ ძველი ქართული ენა არ განეკუთვნებოდა არც ერთ დიალექტს, არც-ერთ რეგიონს, იგი წარმოადგენდა დიალექტებზე მაღლა მდგომ საერთო ენას, რომელიც პირველ საუკუნეებშივე გასაგები იყო ყველა ქართველისათვის, მათ შორის მეგრელებისა და სვანებისათვის. თავიდანვე იგი იყო საკრალური, წმინდა, ლოცვისა და ურთიერთობის ენა. ამიტომაც დღანან იოანე ლაზი და სხვა დასავლელი ქართველი მოღვაწეები (შესაძლოა ევაგრე პონტოელიც) ქართული სამწერლო და კულტურის ენის შექმნა-შემუშავების სათავეებთან.

ამ დიდი სამუშაოს ცენტრები იყვნენ მონასტრები საქართველოსა და პალესტინაში. პეტრე იბერმა და იოანე ლაზმა იერუსალიმსა და პალესტინაში რამდენიმე მონასტერი ააშენეს, მონასტრი ააშენეს ეგვიპტეშიც კი. ბიოგრაფი ზაქარია წერს, რომ იერუსალიმში პეტრემ და იოანემ „აღაშენეს სახლი სასტუმროი ქალაქსა შიდა და მოამზადეს ფერხთა საბანელი, ტაბლავი, და ცხედარი და განუსვენეს უცხოთა“ (ძველი ქართული აგიოგრაფი ლიტ. ძეგლები, II, გვ. 229), „მერმე წარვიდეს უდაბნოდ და შეკრიბნეს ძმანი მრავლად და აღაშენეს მონასტერი (იქვე, გვ. 229). მას „ჰქვიან ქართველთა მონასტერი“ უცხო წყაროები მას „ლაზთა მონასტერს“ უწოდებენ. იბერი და ლაზი იმ დროისათვის სინონიმები იყვნენ. აქ დაკრძალეს იოანე ლაზი. იქამდე კი მათ „იორდანეს პირსა ადგილსა

უდაბნოსა იშენეს მონასტერი“, ეგვიპტეში „უდაბნოსა მას აღაშენეს ეკლესია და გარემოს მონასტერი“ (იქვე, გვ. 235) იერუსალიმში დაბრუნების შემდეგ კი „კუალად აღაშენეს ქალაქსა სახლი სასტუმროი და იწიეს შენებად ეკლესიისა“ (იქვე, გვ. 235). მონოფიზიტების დევნისაგან დაბრუნების შემდეგ „გარეშე ქალაქისა აღაშენა მონასტერი და ეკლესია შუენიერი, შეკრებნა ძმანი მრავალნი და განუწყესა მათ წესი და კანონი სულთერი და საღმრთო“ (იქვე, გვ. 247).

იერუსალიმისაკენ ქართველთა ლტოლვას წმიდა ნინოს დროს უნდა ჩაჰყროდა საფუძველი. იერუსალიმში გაემგზავრნენ მისი მშობლები, იქ აპირებდნენ გამგზავრებას წმ. ნინოს რიფსიმიანი ქალწულები. წმიდა ნინოს ქადაგებათა შედეგად ქართველთა მეფე მირიანს იერუსალიმში აუგია მონასტერი იმ ადგილას, სადაც გადმოცემის თანახმად მოუჭრიათ ხე, რომლისაგანაც გააკეთებულ ჯვარზე გააკრეს მაცხოვარი. „ცხოველმყოფელისა ჯუარისა ადგილსა“ მგდარი ჯვრის მონასტერი პეტრე იბერს განუახლებია ვახტანგ გორგასალის დროს.

პეტრე იბერის ბიოგრაფია

პეტრე იბერი მის თანამედროვე ადამიანებს წმიდანად მიაჩნდათ. მემატინის სიტყვით, პეტრე იბერსა და იოანე ლაზს იერუსალიმისაკენ „წინ უძღოდათ სუეტი ნათლისაი“. ქართული ეკლესია XVIII საუკუნის II ნახევრამდე მას მოიხსენიებდა 2 დეკემბერს, რადგანაც მართლმადიდებლად თვლიდა. სინამდვილეში ვინ იყო პეტრე იბერი, მართლმადიდებელი ანუ ქალკედონიტი თუ მონოფიზიტი“?

ჩვენამდე მოღწეულია პეტრე იბერის რამდენიმე ბიოგრაფია დაწერილი თვით მის მოწაფეთა მიერ. ამ ბიოგრაფიებს, მკვლევართა აზრით ერთი წყარო უნდა ჰქონდეს. საფიქრებელია, რომ დაიწერა ერთი ბიოგრაფია, რომელიც შემდეგ გადაკეთებულ იქნა სხვადასხვა სარწმუნოების აღმსარებელთა მიერ თავიანთი რწმენის შესაბამისად, ხოლო ავტორობა სხვადასხვა პირებს მოაწერეს.

იოანე რუფუსს, პეტრეს მოწაფეს, V ს. ბოლოს თუ VI ს. დასაწყისში (500-518 წლებში) დაუწერია პეტრე იბერის ბიოგრაფია ბერძნულ ენაზე. დედანი დაკარგულია, დარჩენილია VI ს-ში შესრულებული სირიული თარგმანი (ს.ყაუხჩიშვილი, ქართლის ცხოვრების მოცულობა და შედგენილობა, ქ.ც. I, გვ. 032), უნდა ვიფიქროთ, რომ სირიულად ამ ორიგინალის მთარგმნელი მონოფიზიტი იყო, ამიტომაც პეტრე

მონოფიზიტად წარმოაჩინა. ასევე დაკარგულია მისი მეორე ბიოგრაფის ზაქარია რიტორის ბერძნულენოვანი დედანი, დარჩენილია მისი ასურული თარგმანი კომპილატორის მიერ შესრულებული 554-555 წლებში (სყაუხნიშვილი, ზაქარია რექტორი, გეორგიკა, III, 1936 წ., გვ. VII). მთარგმნელი და კომპილატორი მონოფიზიტები უნდა ყოფილიყვნენ. ყველაზე უფრო სანდოდ, ქართულ ეკლესიაში თითქმის ათასწლეულის მანძილზე მიაჩნდათ პეტრეს მოწაფის ზაქარიას მიერ ასურულ ენაზე დაწერილი შრომა, რომელიც ქართულად უთარგმნია მაკარი ხუცესს, მესხს. ეს ზაქარია პეტრეს კონსტანტინოპოლსა და იერუსალიმში გაჰყოლია ქართლიდანვე, იცნობდა მას სიჭაბუკიდან სიკვდილამდე. მისი ცნობებით, პეტრე იყო ქალკედონიტი, მართლმადიდებელი. მართლაც, სამივე ავტორთან დაცული ცნობები თითქოსდა უფრო იმას მიუთითებს, რომ პეტრე არ იყო მონოფიზიტი, და აღიარებდა იმავე სარწმუნოებზე მიმართულებას, რომელსაც მის დროს მხარს უჭერდა კონსტანტინოპოლის სამეფო კარი და კათოლიკე ე.ი. იმჟამინდელი საყოველთაო ანუ მსოფლიო ეკლესია. კერძოდ, თვით იოანე რუფუსიდან ჩანს, რომ მონოფიზიტ ღაზის მცხოვრებლებს, რომელთაც პეტრე შეიპყრეს და შებორკილი მიიყვანეს ეპისკოპოსად საკურთხეblად, პეტრე ძალზე ეწინააღმდეგებოდა, სურდა გადავარდნა სიმაღლიდან და დასახიზრება, კეზავდა სახლის კარებსა და ურდულებს, ამ დროს მემბტიანეს სიტყვით დახელები ყაჩაღთა ურდოსავით ექცეოდა პეტრეს, იძულებით კურთხევის შემდეგ პეტრე არ ასრულებდა ლიტურგიას, ჩაიკეტა ოთახში, უნდოდა გაქცევა, რამაც ისე აღაშფოთა დახელები, რომ უნდოდათ ეკლესიის გადაწვა, შემდეგ პეტრე გაიქცა ეგვიპტეში, სადაც იმალებოდა და თავს ირჩენდა თავისი შრომით, კერძოდ, ქსოვდა ბადეებს და თავის ხელით ყიღდა (გეორგიკა, II, გვ. 285-286). იგივეს წერს ზაქარია რიტორიც, კერძოდ, როცა მონოფიზიტმა იერუსალიმელმა პატრიარქმა ეპისკოპოსად იძულებით აკურთხა პეტრე, მისი სურვილის წინააღმდეგ, პეტრემ თავისი თავი გამოაცხადა ერეტიკოსად (ე.ი. ქალკედონიტად), რადგანაც მონოფიზიტებისათვის ქალკედონიტები ეტერიკოსები იყვნენ (გეორგიკა, III, 1936, გვ. 4). როცა იერუსალიმში უკან დაბრუნდა იერუსალიმის ქალკედონიტი პატრიარქი იუბინალი, მან ყველა ეპისკოპოსი გადააყენა პეტრეს გარდა. რატომ? ჩანს, პეტრეს ქალკედონიტური მიმართულების გამო, ქალკედონიტთა მხარდამჭერმა სამეფო ოჯახმაც დაიცვა პეტრე „კეისრის ბრძანებით პეტრე ხელუხლებელი დარჩა“ (იქვე გვ. 5).

როგორც ჩანს, პეტრე მხარს უჭერდა ზენონის ჰენოტიკონს, რომელსაც მაშინ აღიარებდა კათოლიკე (ე.ი. საყოველთაო, მსოფლიო) ეკლესიაც. მხოლოდ შემდგომ, უკვე პეტრეს სიკვდილის შემდეგ

ხანგრძლივი კამათი მონოფიზიტებთან დამთავრდა ქალკედონიტთა გამარჯვებით.

ქართულად შემორჩენილი პეტრეს მოწაფის ზაქარიას ცნობით, პეტრე იბერი იყო თავდადებული ქალკედონიტი მართლმადიდებელი. ასეთივე იყო მისი ოჯახის წევრებიც კი - „ესე უკუე მეფე ვარაზ-ბაკურ იყო მართლმადიდებელი და დიდად ღმრთის მსახური მამის-მამეულად და მხურვალე სარწმუნოებასა ზედა“ (ძველი ქართ. აგიოგ. ლიტერატურის ძეგლები, II, 1967, გვ. 215). მის მიხედვით პეტრე მაიუმის ეპისკოპოსად აკურთხეს ქალკედონის კრებამდე (მაგრამ თანამედროვე მეცნიერთა მიერ აღიარებულია, რომ პეტრე მაიუმის ეპისკოპოსად აკურთხეს 452 წელს, კალკედონის კრების შემდეგ), ე.ი. საფუძველი ეცლება პეტრეს მონოფიზიტ ეპისკოპოსად გამოცხადებას, ბიოგრაფის ცნობით, ქალკედონის მომხრე პეტრე ებრძოდა მის მოწინააღმდეგე სევერიანელებსა და იაკობიტებს (იქვე, გვ. 243). ჩვენებით იხილა როგორ სჯიდა უფალი მონოფიზიტებს. მართლმადიდებლებს კი ანგელოზები „აღიყვანდეს სულითა ზეცად“ (გვ. 444). მონოფიზიტებს უნდოდათ პეტრეს მოკვლა, პეტრემ მკვლელებს კარი არ გაუღო უფლის ხმის გაგონების შემდეგ (გვ. 245). მან განიცადა მონოფიზიტებისაგან დევნა, მისი თანამგზავრი ამ დროს იყო მემპტიანე (გვ. 245), რომელიც წერს, რომ მე „ზაქარია მოწაფე ვიყავი მისი ქართლითგანვე, უკანა შევუდეგ წმიდასა მას ვიდრე მიცვალებამდე მისა, აღვწერე ცხოვრება მისა და სასწაულნი თვალითა ჩემითა ხილულნი და ყურითა სმენილნი“ (იქვე, გვ. 262).

პეტრე უკვე V საუკუნიდანვე არის „სამკაული და სიქადული ქართველთა“ (იქვე, გვ. 263) თითქოსდა შემდეგი დროის (XVIII-XX ს.ს.) ქართველებს მემპტიანე ეუბნება, რომ პეტრეს მონოფიზიტად გამოცხადებით, შეირყა თეორია ქართველთა უბიწო სარწმუნოების შესახებ, მისი ბიოგრაფის მთარგმნელი წერდა - „ვინაითგან ექადაგა ქადაგება იგი წმიდისა ქრისტეს სახარებისა მოციქულისა ანდრიას მიერ ქუეყანასა, მას ქართლისასა, ვითარცა დასწერს ნიკიტა საღმრთოი, და უკანასკნელ მოივლინა დედაი ნინო მიერთგან არღარა ოდეს მიდრეკილ არს ქუეყანაჲ ქართლისაჲ წმიდისა და მართლისა სარწმუნოებისაგან, არცა მოედრკეთ უკუნისამდე“ (იქვე, გვ. 216).

მონოფიზიტობის გაპიარება XVII-XVIII საუკუნეებში და პეტრე იბერის ხსენების გაუქმება

პეტრე იბერის მართლმადიდებლობაში ეჭვი შეიტანეს მხოლოდ XVIII-XIX ს-ში. რა უნდა ყოფილიყო ამის მიზეზი? საქმე ისაა, რომ მხოლოდ ქართულ ბიოგრაფიაში ჩანს მისი მართლმადიდებლობა, ყველა ზემოაღნიშნული უცხოური ბიოგრაფიის მიხედვით იგი მონოფიზიტია. როგორც ჩანს, XVIII ს-ში, რომელიც ჩვენში ცნობილია, როგორც საქართველოში მონოფიზიტური აგრესიის საუკუნე (XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში დაპყრობილ საქართველოში სპარსეთი დევნიდა ქართულ (ე.ი. მართლმადიდებლურ) ეკლესიას და აბატონებდა სომხურ ანუ მონოფიზიტურ ეკლესიას), ამ დროს, ჩანს, ჩვენში ცნობილი გახდა, რომ უცხოურ წყაროთა თანახმად პეტრე მონოფიზიტად იყო ცნობილი. ეს უცხოური წყაროები სომეხმა სწავლულებმა გამოიყენეს ქართული ეკლესიის საწინააღმდეგოდ (ე.ი. ქართველებს უმტკიცებდნენ, რომ პეტრე იბერი მონოფიზიტებს ემხრობოდა ამ სარწმუნოების სისწორის გამო), ამიტომაც, ჩანს, ქართველებმა კალენდრიდან ამოიღეს პეტრე იბერის ხსენება და მისი სახელიც ამოშაღეს. ხოლო რაც შეეხება ქართულ საეკლესიო ისტორიოგრაფიას (რომლის დასკვნითი შრომები ჩანართის სახით შეჰქონდათ „ქართლის ცხოვრების“ კრებულებში) XIX ს. შუა წლებამდე იგი პეტრე იბერს მიიჩნევდა ქალკედონიტად. ერთ-ერთი ასეთი ბოლო კრებული „ქართლის ცხოვრებისა“ 1839 წლითაა დათარიღებული.

ანტონ კათოლიკოსმა 2 დეკემბერს კალენდარში შეიტანა ისე წილკნელის ხსენება, რომლის ცხოვრება დაწერილია ბესარიონ კათალიკოსის (1730-1736) მიერ. ეს უკანასკნელი თავისი დოგმატიკურ-პოლემიკური თხზულებით „გრდემლი“ ებრძოდა კათოლიკობას და აგრეთვე ებრძოდა მონოფიზიტობასაც.

XVIII საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში პეტრე იბერის მიმართ დამკვიდრდა ორი მიდგომა. ერთის მხრივ, ვახტანგ VI-ის სამეფო კარმა და სწავლულ კაცთა კომისიამ საქართველოს ეკლესიის უპირველეს სახელმძღვანელოში „ქართლის ცხოვრებაში“ ჩართო პეტრე იბერის ცხოვრება და მოღვაწეობა, როგორც ქართული ეკლესიის ერთ-ერთი უპირველესი წმინდისა, ცხადია, ვითარცა მართლმადიდებელ-ქალკედონიტისა, მეორეს მხრივ, ვახტანგ VI-ის მემკვიდრეთა მოწინააღმდეგე ერეკლე თეიმურაზის მომხრე სასულიერო დასმა პირიქით, წმიდა პეტრე იბერის ხსენების დღეს 2 დეკემბერს კალენდარში ისე წილკნელის ხსენება დააწესა.

ოსმალთა მიერ ვახტანგ VI-ის გაძევების შემდეგ, ვახტანგის მომხრე კათალიკოსი დომენტი IV (1705-41) გაიხიზნა, მის ნაცვლად გამგებელმა იესემ დანიშნა ბესარიონ ორბელიანი, მაგრამ ოსმალებმა ისევ დომენტი დაამტკიცეს კათალიკოსად, და იგი 1725 წელს ოსმალეთში გაიწვიეს, მის ნაცვლად კათალიკოსად კვლავ ბესარიონი დადგა. საქართველოს ეკლესიას მის დროს ფაქტიურად ორი კათალიკოსი ჰყავდა. ერთი სტამბოლში გაწვეული დომენტი, მეორე კი მის ადგილზე მყოფი ბესარიონი. მათ შორის პოლიტიკური ხასიათის დაპირისპირებანი არსებობდა. „ბესარიონი დიდი მეგობარი იყო იასე მეფისა და ვახტანგ VI-ს მტრობდა, ამიტომ 1727 წ. იასეს დახმარებით ნელ-ნელა მიიმხრო ისაყფაშა შეაპარა ქრთამი, მიიღო კათალიკოსობა“ (პ. კარბელაშვილი, იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, 1990, გვ. 139). რაც პეტრე იბერის პიროვნების შეფასების სხვადასხვაგვარობაში გამოიხატა. თუ სწავლულ კაცთა კომისიამ და ვახტანგ VI-მ ძალზე გაზარდეს პეტრე იბერის ავტორიტეტი, მისმა მოწინააღმდეგე სასულიერო დასმა, როგორც ითქვა, მისი სახსენებელი კალენდრიდან ამოაგდო. მაგრამ, ჩანს ამ ქმედებას მთელი ეკლესია არ ეთანხმებოდა და პეტრე იბერის ხსენება (უკვე 3 დეკემბერს) XVIII ს. II ნახევრის ხელნაწერებშიც გვხვდება, ვითარცა წმიდანისა, მაგალითად, ასეთია ხელნაწერთა ინსტიტუტის ეწ. „ახალი ფონდის“ Q-646 ხელნაწერი. პეტრე იბერი, ვითარცა წმიდანი 3 დეკემბერს მოიხსენიება, როგორც ითქვა, Q-646 და H-342 (1661 წ.) ხელნაწერებში, 2 დეკემბერს A-193 (XI ს.) და Q-661 (XVI ს.) და სხვა ხელნაწერებში.

საბოლოოდ, უნდა ითქვას, რომ ჩვენ უფრო უნდა ვენდოთ მართლმადიდებლობის ბრწყინვალე ბურჯებს - XI და შემდეგ საუკუნეთა მოღვაწეებს, რომელთაც პეტრე იბერის მართლმადიდებლობაში ოდნავი ეჭვიც კი არ შექონდათ, ვიდრე პოლიტიკურ ნიადაგზე წარმოშობილ XVIII ს. მოღვაწეთა ქმედებებს.

იცნობდნენ თუ არა პეტრე იბერის ცხოვრებას ეკვთიმე მთაწმინდელამდე? ცნობები მოღწეული არ არის, მაგრამ უნდა გავითვალისწინოთ სხვა წმიდანების მოხსენიების მსგავსი შემთხვევები. მაგალითად, კაკეელიძე მიიჩნევდა, რომ „ცნობა ნინოს ქადაგების შესახებ IX-X საუკუნეებში იკიდებს ფეხს ჩვენში“ (კაკეელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, გვ. 335). კაკეელიძე ცდება, ცნობები წმიდა ნინოს შესახებ ჩვენში ცხადია არსებობდა IV საუკუნიდანვე, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზთა, მათ შორის IX-X სს-მდელი ძველ ხელნაწერების ჩვენამდე მოუწვდომლობის გამო იქმნება შთაბეჭდილება, რომ „ცნობა წმიდა ნინოს ქადაგების

შესახებ ჩვენში ფეხს იკიდებს IX-X საუკუნეებში“, მსგავსია ცნობები სხვა წმინდანების შესახებაც. ამჟამად ცნობილი ზოგიერთი წმინდანის ცხოვრება უცნობი იყო ძველი საზოგადოებისათვის, მაგალითად, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების შესახებ ცნობები დავიწყებული იყო უკვე XI საუკუნეში, და მის შესახებ ცნობებს ეძებდნენ, თუმცა კი იცოდნენ, რომ ასეთი წმინდანი არსებობდა (იხ. აღმანახი „მწიგნობარი“, 2000, გვ. 185). მაგალითად, მისი ხსენების დღისათვის ერთ ხელნაწერში ჩაუწერიათ - „ოქტომბერსა ხუთსა, წმიდისა მამისა ჩვენისა გრიგოლი ხანძთელისა ქართველთაგანისა. არა ვიცით რა“ (ქტატიშვილი, გრ. ხანძთელის უცნობი მინიატურა, მწიგნობარი, 2000, გვ. 185). XVII-XVIII საუკუნეებამდე არ არსებობდა წმიდა გრიგოლის არც „კანონი“ (ე.ი. საგალობლები) და არც „განგება“.

როგორც ცნობილია, ექვთიმე მთაწმინდელმა 1011 წელს თარგმნა გრიგოლ რომის პაპის „დიאלოღონი“, რომელშიც მოხსენიებულია პეტრე იბერიელის ამბავი. კაპეკელიძის აზრით, ეს პეტრე შესაძლებელია იყო არა ქართველი, არამედ ესპანელი, მაგრამ თვითონ წმიდა ექვთიმეს თვალსაზრისით, ეს პეტრე იყო „ნათესავით ქართველი“, რომელიც იყო „ქართლის ქვეყანაში“ (იხ. კაპეკელიძე, ძვ. ქართული ლიტერატურის ისტორია, გვ. 203).

წმიდა ექვთიმე მთაწმინდელიდან ვიდრე XVIII ს-მდე და ნაწილობრივ დღემდე მიიჩნევა, რომ რომის პაპ გრიგოლ დიოლოლოს სწორედ წმიდა პეტრე ქართველის ცხოვრება ჰქონდა აღწერილი (თარგმნილი წმ. ექვთიმეს მიერ), ამიტომაც ქართლის ცხოვრების ჩანართში წმიდა პეტრეს შესახებ ნათქვამია - „რამეთუ არავინ შემძლებელ იყო ქებად მისსა, გარნა გრიგოლი დიალოლი, პატრიარქი რომისა, რომელ აღწერა ქება მისი წიგნსა შინა თვისსა“ (თეიმურაზისეული ნუსხა). ამასვე, იმეორებს ქართლის ცხოვრების სხვა (მეორე) ჩანართიც.

ქართველ ეკლესიას მრავალი წმინდანი ჰყავს, მაგრამ შეიძლება ითქვას, რომ ყველას არა აქვს აგიოგრაფიული საკითხავები, ცხოვრებანი, საგალობლები და სხვა. ამ მხრივ პეტრე იბერიის საეკლესიო-ლიტურგიკული საკითხავები მთლიანად სრულყოფილია. მათში თითქმის მუდმივად გვხვდება თხოვანი პეტრე იბერიის მიმართ, სადაც მას უწოდებენ „ქართველთა სიქადულს“, „მნათობს და ბრწყინვალეობას ქართველთა ერისასა“, „ქართველთა ერისა ვარსკვლავს“. „მნათობად ქვეყანასა ქართველისასა აღმოსცენდი“, „ზღუდუო მორწმუნეთა ქართველთაო“, „ერსა ქართველთა, ხსენებისა შენისა შემსხმელი და ყოველი მადიდებელი შენნი დაიცვენ განსაცდელისაგან“, აღმოჰხედ

შენ ძირისაგან კეთილთა მეფეთა ... მიენიჭე ღმრთისაგან ხარებითა ანგელოზისაითა, ვითარცა დიდი წინამორბედი“, „ერსა ქართველთა და მეფესა ჩვენსა მორწმუნესა ჰფარევი და მეოხ გვეყავ ჩვენ ყოველთათვის“, „ვიშვებთ ქართველთა ერი აღმოცენებისა შენისათვის“, დღეს განსცხრების ... ერი ქართველთა“ (არეოპაგიტელი კრებულის, დიონისე არეოპაგელი და პეტრე იბერიელი ძველქართულ მწერლობაში, გამოსაცემად მომზადა ივანე ლოლაშვილმა, 1982, გვ. 173-191).

პეტრე იბერი იყო „მნათობი ქართველთა ერისა“, ეს ნიშნავს, რომ იგი იყო სულიერი წინამძღვარი, რომლისაკენაც მისწრაფოდა ქართველი ხალხი, XVIII ს-ში კი მოულოდნელად აღმოაჩინეს, რომ უცხოურ წყაროებში პეტრე იბერი მონოფიზიტობის ბურჯად მიიჩნეოდა, ამ წყაროებს სომეხი და კათოლიკე მისიონერები მთელ ქართველ ხალხში მრავლად ავრცელებდნენ, ამით საქართველოში მონოფიზიტური ეკლესიის ავტორიტეტი კიდევ უფრო მტკიცდებოდა, ქართველები იმ მნათობისაკენ მისწრაფოდნენ, რაც ახლა უკვე მათ გამონოფიზიტებას უწყობდა ხელს. ეს იყო „სქოლასტიკური ხაფანგი“, რომელიც ქართველ მორწმუნეებს დაუგეს სომეხმა სწავლულებმა. ვესევი ნიკოლაძე წერს - „XVIII ს. დასაწყისიდან მხითარიალების ნაწარმოებნი ძლიერ გავრცელდნენ სომეხთა შორის და მისცეს საშუალება მათ სამღვდელობას საღვთისმეტყველო განათლებისა. ევროპელი მწერლების სქოლასტური ნაწარმოებნი, რომლებიც სომხურ ენაზე გადმოითარგმნა გახდნენ ახალ წყაროდ სარწმუნოებრივი დავისა, ხერხიანობამ, რომელიც განსაკუთრებით არისტოტელეს ლოგიკას ემყარებოდა, სომეხთა მისიონერების მონოფიზიტური პროპაგანდა, რომელიც წინათ დაიწყო, განსაკუთრებით გაძლიერდა არეულობის დროს საქართველოში, მეფე იესეს სიკვდილის შემდეგ, თეიმირაზ მეორის ქართლში გამეფებამდე (1724-1744) და უმაღლეს წერტილზე ავიდა კათალიკოს ანტონ პირველის მმართველობის პირველ წლებში (1744-49). ამ პროპაგანდამ დიდი ზარალი მოუტანა მართლმადიდებლობას საქართველოში... მთელი ხრამის უღელტეხილი, ბორჩალოს მაზრა და ალაზნის გაღმა მხარე ხავსე იყო სომეხთა მისიონერებით, რომლებიც სქოლასტიკურად განათლებულნი დიდად ცდილობდნენ, რომ საქართველოს პოლიტიკურ უბედურებას თან მიმატებოდა სარწმუნოებრივი განხეთქილება. სომეხთა მწვალებლობა წარმატებით ვრცელდებოდა ქართველთა შორის...“ (ენიკოლაძე, საქართველოს ეკლესიის ისტორია, 1918, გვ. 144). მით უმეტეს, რომ ამ დროს მსოფლიო იზოლაციაში მყოფი ქართველი მოაზროვნეები სომეხი სწავლულების შრომათა გაცნობას შეუდგნენ ევროპული ცივილიზაციის ათვისების

მიზნით კონსტანტინოპოლის თურქთაგან დაპყრობის კვალდაკვალ, კერძოდ, ქართველებს სომხურიდან უთარგმნიათ სიმონ ჯუღუფაელის დიალექტიკა, „კატეგორიანი არისტოტელებრნი“, მხითარ სევესტიელის გრამატიკა, მისივე რიტორიკა, პროკლე დიადოხოსის „კავშირნი ღვთისმეტყველებითნი“, დავით უძღვევლის „წიგნი საზღვართა“, „პორფორი“, არისტოტელეს ნაშრომი და სხვა. ამასთანავე, სომეხი მეცნიერებისა და სწავლულების მიერ გახსნილ სკოლებში სწავლობდნენ ჩვენი მართლმადიდებელი მღვდელმთავრები. სომეხი ავეტიკ ეპისკოპოსის მოწაფენი ყოფილან ფილიპე ყაითმაზაშვილი (სომეხთა მოძღვარი), მდივანბეგი იოანე ორბელიანი, ნიკოლოზ მღვდელი კახთა მეფის კარისა, თავის მხრივ, ამ ფილიპემ სომეხთა მოძღვარმა ფილოსოფიაში აღზარდა გაიოზ რექტორი, დოსითეოს ნეკრესელი ეპისკოპოსი, ოსეს ძე, ნიკოლოზ ქიხიყელი, ანტონ ცაგერელ-ჭყონდიდელი და სხვ., ვართაპეტმა ზაქარია მადინაშვილმა „ასწავა მრავალთა ქართველთა და სომეხთა საფილოსოფიო წერილნი“, წერდა იოანე ბატონიშვილი, თვითონ ანტონიც აღიარებდა, რომ მას ზაქარიამ სომეხთა მოძღვარმა აუხსნა „დაფარულობა არისტოტელისა“. ასეთ ვითარებაში, როცა ევროპულ ცივილიზაციასთან უშუალოდ დკავშირებული სომხური მეცნიერება (მაგალითად, მხითარისტებისა), წყაროების დამოწმებით კერძოდ იოანე რუფუსის და ზაქარია რიტორის მონოფიზიტური რედაქციების დახმარებით ამტკიცებდა პეტრე იბერიის მონოფიზიტობას, ქართველებს კი არ შეეძლოთ ამ წყაროების ანალიზი, ერთადერთი გზა იყო პეტრე იბერიის ხსენების კალენდრიდან ამოღება, რათა, როგორც ითქვა, მას ხელი არ შეეწყო ქართველთა გამონოფიზიტების პროცესის კიდევ უფრო გაღრმავებისათვის. ანტონი წინ აღუდგა მონოფიზიტობის გავრცელებას მეცნიერული სიტყვით. „ვინაიდან“ სომეხთა მისიონერები თავის სწავლას სქოლასტიკასა და სომხური ეკლესიის ისტორიაზე ამყარებდნენ, ანტონი იძულებული გახდა გაცნობოდა ამ წყაროებს ლათინურ-სომხურ ენაზე და შემდეგ სომეხი მწვალებლების განსაქიქებლად დაწერა დიდი თხზულება, რომელსაც „მა მეტყველება“ უწოდა. ეს ნაწარმოები შეიცავს მონოფიზიტური მოძღვრების სრულ განქიქებას და მასში ყოველი კაცი იპოვის მზა პასუხს მწვალებელთა ყოველ კითხვაზე“ (ენიკოლაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 147).

ამჟამად, როცა უკვე ცნობილია, რომ იოანე რუფუსის, პეტრეს ბიოგრაფის, ბერძნული დედანი დაკარგულია და ჩვენამდე მოღწეულია მხოლოდ VI საუკუნის სირიული თარგმანი, შესრულებული მონოფიზიტი რედაქტორის მიერ, ასევე, როცა ვიცით, რომ ზაქარია რიტორის, პეტრეს მეორე ბიოგრაფის ბერძნულენოვანი დედანი

დაკარგულია და მისი ასურული თარგმანია მოღწეული შესრულებული მონოფიზიტი კომპილატორის მიერ, როგორც ითქვა, ყველაზე სანდოდ უნდა მივიჩნიოთ ქართულ ეკლესიაში ათასწლეულის მანძილზე აღიარებული პეტრეს მოწაფის ზაქარიას მიერ დაწერილი შრომა, რომლიდანაც ნათლად ჩანს პეტრეს მართლმადიდებლური აღმსარებლობა „იყო მართლმადიდებელი და დიდად ღმრთის მსახური მამის მამეულად და მხურვალე სარწმუნოებასა ზედა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა, რამეთუ ვინაითგან ექადაგა ქადაგებანი იგი წმიდისა ქრისტეს სახარებისა წმიდისა და დიდებულისა ქრისტეს მოციქულისა ანდრეას მიერ ქუეყანასა მას ქართლისასა, ვითარცა დასწერეს ნიკიტა საღმრთოი ფილოსოფოსი „მიმოსვლასა შინა და ქადაგებათა წმიდისა ანდრეა მოციქულისათა“, და უკანასკნელ მიივლინა წმიდა ნინო ქვეყანასა მისვე ქართლისასა ქრისტეს მიერ და ისწავეს ღმრთის მსახურებაი და პრწმენა წმიდა სამებაი და ნათელ-იღეს სახელსა ზედა წმიდისა სამებისასა ქადაგებითა მით წმიდათა მოციქულთა, მიერთაგან არღარა ოდეს მიდრეკილ არს ქუეყანა იგი ქართლისა წმიდისა და მართლისა საარწმუნოებისაგან და არცა მივდრიკეთ უკუნისამდე მადლითავე წმიდისა სამებისათა და მეოხებით ყოვლად წმიდის დელოფლისა ღმრთის-მშობლისათა სასოისა მის და მფარველისა ჩუენისათა“ (ცხოვრებაი და მოქალაქეობაი წმიდის და ნეტარისა მამისი ჩუენისა პეტრე ქართველისაი, რომელი იყო ძე ქართველთა მეფისაი“, ხსენება თვესა დეკემბერსა ბ).

4.04.2001

**მთავარეპისკოპოს ანანია ჯაფარიძის ავტორობით
გამოცემული წიგნები:**

1. ქართველთა წინაპრების ბიბლიური ისტორია, თბ., 1994;
2. ქართული ეკლესია XVII-XVIII საუკუნეებში, საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 1994;
3. შობა, ჯვარცმა, აღდგომა და ამადლება უფლისა, ღვთისა და მაცხოვრისა იესო ქრისტესი, 1995;
4. დედა ეკლესია, 1996;
5. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. I, 1996;
6. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. II, 1997;
7. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. III, 1999;
8. ქართველი ერის წარმოშობის შესახებ, 1997
9. საინგილო (ქართველთა გაღვეკება), 1998;
10. მესხეთი (ქართველთა გამაჰმადიანება), 1998;
11. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია (მოკლე რედაქცია), საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 1998;
12. ლაზეთი-თრიალეთი (ქართველთა გაბერძნება), თბ., 1999;
13. ქართლ-კახეთი (ქართველთა გასომხება), 1999;
14. აფხაზეთი (ქართველთა „გააფხაზება“), 2001;
15. ქართველი ხალხის მომზადება მაცხოვრის მისაღებად, 2001;
16. პეტრე იბერი მართლმადიდებელი ეპისკოპოსი, 2002;
17. ქართული საეკლესიო (სალიტერატურო) ენის ჩამოყალიბების საკითხისათვის (იოანე ლაზი), 2002;
18. საქართველოს ეკლესიის ისტორიის წყაროები, პერიოდიზაცია და საეკლესიო ისტორიოგრაფია, თბ., 2002.